

904. Västerby, Läby vad, Läby sn.

Pl. 170—172.

Litteratur: B 446, L 115. J. Bureus, Runakänslanäs lärspan (1599), Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta (1624), n:r 24, Fa 6 s. 67 n:r 102 (Bureus' egen uppteckning), s. 223 n:r 280 (Rhezeliuss), Fa 10:2 n:r 8, 47 e, Fa 5 n:r 258, Fa 1 s. 59; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta Ullerakerensia (1719), s. 338; O. Rudbeck, Atlantica 3 (1698), s. 20 fig. 17; P. Dijkman, Historiske Anmärckningar (1723), s. 86 f.; O. Celsius, Svenska runstenar (Fm 60) 1, s. 47; R. Dybeck, Runa (fol.) 2 (1876), s. 35 f.; Upsala-Posten ²⁸/s 1876; UFT h. 6 (1877), s. 9; O. v. Friesen i UFT h. 24 (1908), s. 140, Anteckningar (UUB); E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 38; Fornminnesinventering i Läby sn 1937—38 (hs i ATA).

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (Fa 10:2), kopparstick (på runtavlan 1599, i Fa 10:2 och Fa 5), träsnitt (i Monumenta Sveo-Gothica, Fa 5 och Fa 10:1); J. Leitz (och J. Hadorph), träsnitt (i Peringskiöld a. a. och B 446); träsnitt i O. Rudbeck, Atlantica 3, s. 20 fig. 17; v. Friesen foto (ATA, UUB), återgivet i autotypi i UFT h. 24, pl. vid s. 146.

Runstenen står i södra kanten av det stora, numera uppodlade markområdet på ömse sidor om Läbyån, den tidigare s. k. Dyängen, omkr. 600 m. rakt S om den östliga gården i Västerby, omkring 800 m. SSV om Läby kyrka. Den är synlig från landsvägen Uppsala—Läby—Vänge. Omedelbart S om stenen löper en liten ägoväg i väst-östlig riktning längs skogsbrynet. S därom höjer sig terrängen till en stenig och bergig skogsmark. Ristningsytan vetter åt N.

Runstenen står vid östra ändan av en stenlagd väg, som från runstenen går i riktning norrut över den mot ån sluttande åkern. Vägen är omkr. 180 m. lång och 6 till 7 m. bred. Tidigare, då området ännu var en vattensjuk sankmark, var vägen föga synlig. Men efter markens dränering på 1860-talet och därmed följande sänkning har den tydligare höjt sig över omgivningen. Den stenlagda vägen, »Läby-bron», undersöktes åren 1901 och 1902 av O. Almgren, R. Arpi och R. Sernander. Se härom R. Sernander, Läby-bron (i: UFT h. 24, 1908, s. 142 f.). Jfr även O. Almgren i UFT h. 29 (1913), s. 149 f., 31 (1916), s. 278 f., J. Sahlgren i UFT h. 26 (1910), s. 92 f. och i Upsala Nya Tidnings julnummer 1931, G. Ekholm i Fornvännen 1938, s. 69 f., O. Lundberg i En vägbook för Uppsala län (1937), s. 37 f.

Liksom den föregående var även denna Läby-sten känd redan av Bureus. Han har granskat inskriften vid minst två olika tillfällen, första gången före 1599, andra gången 1641. Platsen anger han sålunda: »Vti Lädhuby ängen» (Fa 6), »I Ladhubyäng vidh Ubsala» (Fa 10:2 n:r 8), »I Vester Ladeby ängen sunnan ån afritt å nyio 19 Julii 1641 ¹/₂ pom.» (Fa 10:2 n:r 47 e), »Widh Ladeby i ängian» (Mon. Sveo-Goth.), »Läduby Söder ut i ängen» (Fa 5). Rhezelius (Fa 6): »Laduby Sochn I Engen widh Kyrkiebyen». — Ransakningarna (1672): Västerby »på Engen enn stehn». Peringskiöld: »Läby Stenen i ängen söder vt» (B 446 och L 115: »Läby äng»). — Celsius har granskat inskriften den 25 sept. 1728. — Stenen hade sedan fallit omkull och blivit glömd; den finns därför icke upptagen i Dybecks Sverikes runurkunder. Några år efter Dybecks resa (1863) genom dessa trakter av Uppland blev den emellertid återfunnen. Härom meddelar en notis i Upsala-Posten ²⁸/s 1876 signerad »L.», säkerligen P. J. Lindal: »Vice pastor I. I. Hollstrand i Läby har nyligen i skrifvelse till sekreteraren i Uplands Fornminnesförening anmält, att under början af innew. Augusti månad en flere gånger sökt runsten hade återfunnits af Lars Gustaf Larsson å regementspastorsbostället Westerby egor. Wid med anledning här af å stället gjord undersökning befans det wara en sedan lång tid tillbaka saknad runsten, afbildad i Bautil (n. 446) och derur upptagen af Liljegren (n. 115) för Läby äng. Stenen, som war kullfallen och öfwerdragen med jord och mossa, ligger i södra kanten af den till Westerby hörande Dyängen, nedanför sluttningen af Björkhagen. Detta uppmärksammande och denna anmälan förtjenar så mycket mer att med tacksamhet omnämnas, som underlåtenhet i detta afseende tyvärr allt för ofta annars eger rum . . . Den i inskriften åsyftade andre stenen är sannolikt den,

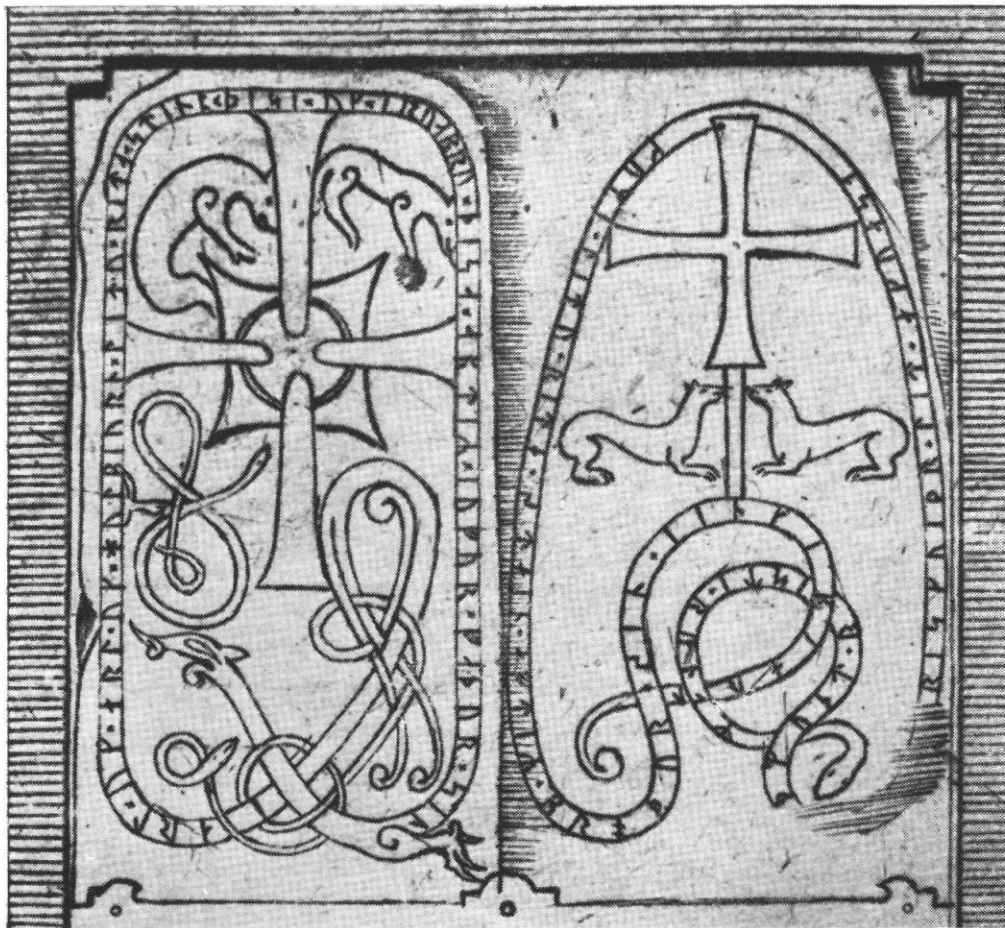

Fig. 427. U 904. Västerby, Läby vad, Läby sn (t. v.) och U 598. Borggärde, Hökhuvuds sn (t. h.). Efter kopparstick av Bureus 1599, i förstoring.

Fig. 428. U 904. Västerby, Läby vad, Läby sn. Efter teckning av Bureus.

som nu ligger uti Håmö källaremur (L 117; D I 161), enär inskriftens lydelse är nästan densamma. Han har sålunda någon gång, dock för omkring 200 år sedan, blifvit förd från sin twillingssten wid Westerby till Håmö. — Widkommande åter den omtalade bron, så synas ännu spår efter denna, sträckande sig i norr och söder öfver Läbyån och öfver den före aftappningen 1863—64 ytterst sankt och ofarbara marken. Stenen — ett språkligt och historiskt minnesmärke från tiden strax efter kristendomens antagande i Upland — kommer, enligt benäget åtagande af arrendatorn Lars Mattsson, att ofördröjligen resas å fyndstället.» Så har också skett. »Man har säkerligen rest den å samma plats der den legat dold under torf och jord, men sannolikt har man därvid placerat ristningssidan åt annat håll än det ursprungliga. Troligen har ristningen varit vänd inåt bron, så att smalsidorna stått i norr och söder» (v. Friesen).

Ljusgrå granit. Höjd (över nuvarande markytan) 1,55 m., bredd 1,02 m. Ytan är tämligen slät och jämn; dock har den en mängd hårda kvartskristaller. På v. sidan finnes ett veck i stenytan, som har försvårat ristningen. Denna är ganska grund, därför ej alldeles lätt att säkert följa. Det gäller såväl om inskriften som om ornamentiken. Vissa detaljer äro oklara, särskilt de båda djurens huvud, liksom det högra djurets framfot.

Inskrift:

+ iarl + ukarl + uk ihulbiurn litu rita stino þisa + ukirua bru þisa + abtir + iufur + fapur sin
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Iarl ok Karl ok Igulbiorn letu retta stæina þessa ok gærva bro þessa æftir Iofur, faður sinn.

»Jarl och Karl och Igulbjörn läto resa dessa stenar och göra denna bro efter Jovur, sin fader».

Fig. 429. U 904. Västerby, Läby vad, Läby sn. Efter träsnitt av Bureus.

Fig. 430. U 904. Västerby, Läby vad, Läby sn. Efter B 446.

Till läsningen: 1 i är svagt. 12 i står längst in i en fördjupning i stenytan, men är dock fullt skönjbart och tydligt hugget. De tre namnen i inskriftens början äro fullt säkra. Intet sk efter 11 k, 20 n, 24 u, 28 a, 33 o. 22, 26, 31 i äro icke stungna. Endast v. bst i 27 t är tydlig och säker; den högra står på ett skadat ställe och har icke lämnat säkra spår. 30 t har bst endast t. v. 39 k är icke stunget; icke heller 40 i. Intet sk efter 43 a eller 46 u. Övre bst i 52 b är förstörd. Bst i 61 f äro skadade. Intet sk efter 65 r eller efter 68 n.

Bureus, Fa 6 s. 67: 5—9 uk + arl, 10—20 uk + hulbiurn, 37 i. Likaså kopparsticket 1599 och träsnittet 1624. Det senare har felet 4 i.). Teckningen i Fa 10: 2, gjord ¹⁹/₇ 1641: 5—9 uk : arl, 10—20 uk hulbiurn, 29—37 stin · pisa. — Rhezelius (Fa 6 s. 223): 5—9 uk · arl, 10—20 uk hulbiurn, 29—37 stino · pisa, 42 y, 57 y. — Hadorph och Leitz (B 446): 5—9 ukarl, 10—20 ukhulbiurn, 29—43 stin : opisanukirua, 50 i. — Celsius: 5—9 ukarl, 10—20 ukihulbiurn, 37 a. +, 50 a. — UFT h. 6 (1877): 10—20 ukhulbiurn (»kan möjligen läsas ihulbiurn»). — v. Friesen: 10—20 ihulbiurn. »Alla runor äro tydliga utom i i ihul. Stenen har här en tämligen djup flagring som sträcker sig från vänstra kanten ett stycke in på ytan. Denna flagring fanns redan, då ristningen anbragtes, och just på det djupaste stället har man placerat i-runan, som bitvis är skönjbar.» Detta är alldeles riktigt, om blott ordet »flagring» utbytes mot »ursprungligt veck i stenytan».

Inskriften på U 904 är, såsom redan nämnt, likalydande med den på runstenen U 901, varav två större fragment redan på 1600-talet voro inmurade i en källare vid Hämö gård, omkr. 1 1/2 km. V om Läby vad. Ursprungligen har även denna sten stått vid södra ändan av bron; i

båda inskrifterna talas också om »dessa stenar». Tillsammans ha de bildat ett ståtligt minnesmärke, på samma gång över den döde Jovur och över sönerns imponerande broanläggning, ett motstycke till runstensparet vid Måsta (U 859 och 860) eller till Jarlabankes berömda bro vid Täby (U 164 och 165).

Om innebörden i uttrycket »göra bro» se U 347—348, R. Kinander i *Kronobergs läns runinskrifter* (1935), s. 7 f., J. Sahlgren i *UFT* h. 26 (1910) och O. Lundberg i *En vägbok för Uppsala län* (1937). En vägbro, byggd med den bredd och den omsorg, som här är fallet, kan icke ha haft en blott lokal betydelse. Den måste på sin tid ha ingått i den stora riksväg, som passerade Läby, nämligen Eriksgatan. För alla dem, som här passerade förbi, gävo inskrifterna till känna, att denna bro ha sönerna Jarl och Karl och Igulbjörn gjort till sin faders minne. Att skapa bättre vägar genom landet har varit en av 1000-talets främsta kulturuppgifter, livligt understödd och uppmuntrad av den missionerande kristna kyrkan, som behövde bättre och säkrare förbindelser för sin verksamhet. Naturligtvis var det till en början bönderna på de marker, där vägarna gingo fram, som det ålåg att göra röjningar, lägga vägbankar över sumpmarker och bygga broar över vattendrag. På 1000-talet var det ännu ett frivilligt åtagande, som med stolthet omtalas på många runstenar; sedermera övergick det till en lagstadgad skyldighet för byalaget eller för hundaret.

Om inskriften och om ornamentiken se ovan U 901. Att det tredje namnet skall läsas **ihulbiurn**, icke **hulbiurn** Holmbjörn, som i äldre tid var vanligt, framgår med full visshet av inskriften på U 901.

Om ornamentiken anmärker O. v. Friesen (1908): »Ornamentiken är utförd med mästarehand. Rundjuret har lagts i eleganta linier. För att nå idealet för 1000-talets nordiska ornamentik — en fylld yta — har jämte rundjuret anbragts fyra bifigurer utom det kors, som upptar ristningens öfre midtfält. Af dessa äro tvänne af inom runstensornamentiken mera vanlig gestalt: i rundjurets korsningspunkt ett ormliknande djur, som här tjänstgör i stället för den eljest ofta uppträdande löpknuten. På vänstra sidan om korsets nedre del ha vi det andra, tämligen likartadt, men försedt med en framfot. De båda öfre ornamentdjuren visa däremot en mera ovanlig typ. Närmast kunna de liknas vid björnar.»

Stenen är, liksom U 901, ristad av Åsmund Kåreson. »Stenen är sålunda», tillägger v. Friesen, »från senast midten af 1000-talet».

905. Vänge kyrka.

Litteratur: B 427, L 1552. J. Bureus, Fa 6 s. 64 n:r 98 (Bureus' egen uppteckning), s. 123 n:r 71 (Caspar Cohl), s. 216 n:r 255 (Rhezeliuss), Fa 5 n:r 476, Fa 1 s. 103; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, *Monumenta Ullerakerensia* (1719), s. 332 f.; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 41; *Kyrkoinventarium 1828* (ATA); R. Dybeck, *Reseberättelse 1863* (ATA); *UFT* h. 11 (1883), s. 248; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 116.

Avbildning: J. Leitz (och J. Hadorph), träsnitt (i Peringskiöld a. a. och B 427).

Runstenen låg enligt Joh. Bureus »uti Vänge kyrkedör» (Fa 6), »Wänge Wåknhusdör» (Fa 5), enligt Caspar Cohl »I Wängie Woknehusdörr» (Fa 6), enligt Rhezelius »Vthi Wåkenhusdören» (Fa 6). — I *Ransakningarna* (1672) meddelas, att »I wapnhusdöhren utj Kyrkian ligger en steen påskrifwin». Peringskiöld: »Vti Wänge Kyrkiodörr, är en gammal Runsteen ibland grundwalen inmurad.» — O. Celsius har granskat inskriften år 1717 och den 8 okt. 1726. Han anmärker: »dhels under muren, dels af trampande bortnött.» — Dybeck har 1863 förgäves sökt stenen men omsider fått veta, att den omkring 1850 blivit inmurad i kyrkväggen: »Länge söktes runsten, som förr legat i Vänge kyrkodörr (Baut. 427); men han kunde ej finnas. Först för några dagar sedan har jag fått veta att han för icke mer än omkring tolf år sedan blifvit inmurad i kyrkväggen och